

een buitenlandse politiek voor vlaanderen

Het gesprek over de buitenlandse politiek van de Nederlandse kultuurgemeenschap in België komt tamelijk moeilijk op gang, hoewel de belangstelling voor dit thema sterk toeneemt. We hebben, precies zoals andere jonge natiën, af te rekenen met een ontmoedigende onzekerheid, die grotendeels wordt veroorzaakt door een gebrek aan diplomatieke traditie. Het internationale speelveld wordt beheerst door een beperkt aantal „vedetten”. Slechts enkele ministers van Buitenlandse Zaken genieten grote bekendheid in de wereld: Kissinger bijvoorbeeld, maar niet zijn voorganger Rogers; wel Luns, maar niet diens opvolgers Schmelzer en Van der Stoep; en wat België betreft, kent een gedeelte van de wereldopinie tot vandaag nog alleen maar wijlen minister Spaak. Niet alleen het politieke beleid van de wereld is in handen van experts, want op het niveau van de uitvoerende taken en op dat van de beleidsvoorbereiding overheerst de expert, ambtenaar (diplomaat) of niet, helemaal, terwijl ook op het niveau van de beleidsbeoordeling (journalistiek en wetenschap) alleen mensen en organen met grote ervaring meetellen.

De schroom van een jonge natie, die haar eerste stappen zet in de wereld, is dus volkomen gewettigd en begrijpelijk. En aangezien wij uit ervaring weten dat een Belgische traditie en een Belgische ervaring nagenoeg waardeloos zijn voor de Nederlandse kultuurgemeenschap - die steeds, voor bijna alle taken, verplicht is geweest zich afzonderlijk op te stellen, los van het Belgische establishment -, mag de Nederlandse kultuurgemeenschap in België worden beschouwd als een jonge natie, met al de eigenschappen en gebreken, de aarzelingen en de

mark grammens

Geboren te Ronse in 1933. Na zijn studies te Leuven, een jaar bedrijfsleven en wat stage. Sinds 1956 beroepsjournalist met verblijfplaats tot 1961 te Londen. Vanaf 1962 politiek redakteur van het weekblad *De Linie*. Sinds het verdwijnen van dit weekblad in 1964, oprichter en directeur van het weekblad *De Nieuwe*.

Adres: p.a. *De Nieuwe*,
Zolalaan 31, 1030 Brussel.

voortvarende zekerheden, die historisch steeds het beleid van jonge natiën in de wereld hebben gekenmerkt.

Daarom moeten we als natie beginnen met de materie te beheersen en internationale politiek te kennen. Wie onvoorbereid in het gezelschap van de experts terechtkomt, loopt het gevaar onefficiënt te zijn ofwel de experts te laten begaan, of zelfs beide gevaren tegelijk op zijn weg te ontmoeten. Dit geldt trouwens niet alleen voor jonge natiën maar ook voor nieuwe politieke stromingen die zich in de wereld waar willen maken. Het buitenlands beleid van het nieuwe progressieve kabinet in Nederland (premier Den Uyl, minister van Buitenlandse Zaken Van der Stoep) is ook voor de gematigdste „linksen” een teleurstelling geworden, omdat een aanlooperperiode van verbaal en volkomen onefficiënt geweld gevolgd werd door een kapitulatie voor de experts, zodat het traditionele beleid werd voortgezet en er geen verschil meer te bekennen valt tussen de buitenlandse politiek van het progressieve kabinet en die van zijn voorgangers.

Jonge staten of uit een omwenteling voortgekomen nieuwe regimes, zelfs nieuwe politieke elites die door een verschuiving in de binnenlandse machtsverhoudingen aan het bewind zijn gekomen, slaan dus vaak op het wereldtoneel een nogal pover figuur, geheel in strijd met de verwachtingen die werden gewekt. Er zijn natuurlijk uitzonderingen op deze regel, en wanneer nieuwe elites de macht in handen nemen in grote mogendheden, drukken zij soms zelfs heel zwaar en onverwacht hun stempel op de internationale politiek. Maar de meerderheid van de tientallen nieuwe landen die na de Tweede Wereldoorlog zijn ontstaan, hebben

ondanks hun revolutionair verleden (de onafhankelijkheidsstrijd) geen revolutionaire buitenlandse politiek gevoerd. Van de grote figuren uit de onafhankelijkheidsstrijd van de koloniale volkeren, die vandaag nog aan het bewind zijn (bijvoorbeeld Boerguiba in Tunesië, Kenjatta in Kenia, Banda in Malawi, Kaunda in Zambia, Senghor in Senegal, zelfs Moedjiboer in Bangladesj) is er geen enkele die op internationaal vlak de belofte heeft ingelost die hij scheen te bieden. Van de nieuwe natiën die tijdens het leven van de huidige generatie zijn geboren, vormt India de belangrijkste uitzondering op de regel die wil dat zij in het algemeen onefficiënt of onverschillig deelnemen aan het internationaal leven. Maar als men deze uitzondering, India, nader analyseert, stelt men vast dat de elite die na de Tweede Wereldoorlog in dat land het bewind van de Britten overnam, al zeker twintig jaar bezig was met de voorbereiding van de buitenlandse politiek die zij na de onafhankelijkheidsstrijd zou voeren: de beweging die voor de onafhankelijkheid streed, beschikte al in de jaren twintig over eigen „bureaus” in verschillende hoofdsteden in de wereld, en de overgang van deze „bureaus” naar ambassades verliep bij de onafhankelijkheid biezonder soepel, ook omdat men een uitstekende administratie met een begin van een eigen buitenlands beleid en een universitaire en journalistieke traditie van kwaliteit van de Britten had geërfd.

Met dit alles willen we betogen, dat jonge natiën een ekskuus hebben als ze nauwelijks meetellen op internationaal terrein (en dit terrein is groter dan de eigenlijke buitenlandse politiek), en dat begrip moet worden opgebracht voor de aarze-

ling die hun buitenlandse politiek over het algemeen kenmerkt, en die ruim de voorkeur geniet boven het alternatief van een verbale krachtpatserij. Echter, wanneer dit begrip wordt opgebracht, heeft men, zo schijnt het ons toe, ook het recht om te verlangen dat het onvermogen om een valabele buitenlandse politiek te voeren - een kenmerk dat alle jonge natiën gemeen hebben - niet zou worden gerationaliseerd. Er is geen enkele reden waarom men zich zou schamen over een onvermogen waar men geen schuld aan heeft. Dit onvermogen wordt slechts beschamend wanneer men er een theorie over opbouwt, en het doet voorkomen alsof een beleid (of juist: de afwezigheid van een beleid), dat door de materiële omstandigheden - het ontbreken van een traditie - wordt bepaald, ingegeven zou zijn door een ideologie, of althans door een bewuste opzet. In de tweede plaats geeft het hierboven betoonde begrip ons wellicht het recht om, op grond van een analyse van de wijze waarop het onvermogen wordt gerationaliseerd, te suggereren hoe een jonge natie haar onvermogen geleidelijk aan kan overwinnen en toch een plaats kan veroveren in de wereld en in de internationale politiek.

Het komt ons voor dat het rationaliseren van een volkomen normale en aanvaardbare onzekerheid, blijkens recente uitspraken van verantwoordelijke instanties binnen de Nederlandse kultuurgemeenschap in België, herleid kan worden tot twee thema's. Een eerste gedachtegang luidt, dat kleine natiën in deze wereld van blokvorming veroordeeld zijn om op te gaan in multinationale of supranationale organisaties. Kleine natiën voeren dan, volgens deze redenering, niet meer een

eigen buitenlandse politiek, maar maken de buitenlandse politiek van het groter geheel waartoe ze behoren, tot de hunne. Zelf beperken zij zich tot een versteviging van de machtspositie van het groter geheel.

Een tweede poging om het gevoel van onzekerheid te rationaliseren tot een principiële houding treft men aan in het nog minder konstruktieve argument, dat kleine natiën geen werkelijke invloed (meer) hebben op de internationale ontwikkeling. Zij zijn fysiek zodanig gehandikapt dat zij de pretentie om een eigen buitenlands beleid te voeren rustig kunnen opgeven. Zij varen met de stroom mee, en mogen al heel tevreden zijn als ze niet verongelukken.

1. Er zijn historisch slechts twee redenen bekend waarom staten zich aaneensluiten en de grote of kleine souvereiniteitsafstand aanvaarden die het lidmaatschap van een breder geheel met zich meebrengt. Het eerste en frekwentste motief is de overheersing door één grote staat van een of meerdere andere staten; het tweede motief is een poging de rivaliteit tussen staten te verminderen of zelfs geheel te doen verdwijnen. Als we ons beperken tot voorbeelden van grotere verbanden waarvan de Nederlandse kultuurgemeenschap in België thans deel uitmaakt, dan lijken zowel de UNO als de EEG aan het tweede motief ontsproten. De UNO kwam tot stand om de grote mogelijkheden tot samenwerking te dwingen en hun in de praktijk een forum te bieden waar deze samenwerking permanent gerealiseerd kon worden. De EEG is een uitloper van het na de Tweede Wereldoorlog in West-Europa sterk levende verlangen om de traditionele rivaliteit tussen Frankrijk en Duitsland op te hef-

fen door beide landen tot samenwerking te dwingen in een supranationaal orgaan, waaraan de controle over een belangrijk gedeelte van hun machtsbronnen zou worden afgestaan. (Zo komt het dat de eerste verwezenlijking van deze „Europese gedachte” de produktie van steenkolen en staal betrof.) De derde belangrijke internationale organisatie waar de Nederlandse kultuurgemeenschap in België toe behoort is de NATO, en deze biedt een uitstekend voorbeeld van een internationaal orgaan dat de overheersing door één grote mogendheid van een aantal kleinere landen tot doel heeft. Het Amerikaanse beleid wordt op geen enkel moment gehinderd of zelfs maar beïnvloed door het Amerikaanse lidmaatschap van de NATO (tijdens de crisis in het Midden-Oosten in de herfst van 1973 haalden de Amerikanen troepen en wapens weg uit West-Duitsland, in strijd met de NATO-verplichtingen), terwijl de defensie van de andere deelnemende landen wel helemaal overgeleverd is aan Amerika, met alle politieke gevolgen vandien. (Opeenvolgende Amerikaanse presidenten hebben Europese suggesties om Europese generaals een groter zeggenschap te verlenen in het NATO-hoofdkwartier SHAPE met een onverbiddelijk *njet* beantwoord.) Om een uiteenzetting die ons zeer ver zou kunnen voeren, kort te maken: het lidmaatschap van internationale of supranationale organen kan voor kleine naties nooit een alternatief worden voor een eigen buitenlands beleid, omdat internationale en supranationale organen niet worden opgericht en niet bestaan om kleine landen genoeg te doen maar uitsluitend om rivaliteiten tussen grote mogendheden op te heffen of om grote mogendheden in staat te stellen een le-

gale vorm te geven aan hun overheersing van kleine naties. Natuurlijk is het zo, dat een kleine natie wel kan trachten gebruik te maken van het lidmaatschap van een groter verband om het beleid van het internationaal of supranationaal orgaan om te buigen, maar dit is alleen mogelijk als de betrokken natie een eigen buitenlandse politiek heeft. Voordat men een bestaande situatie kan wijzigen of invloed kan uitoefenen op een politieke ontwikkeling, moet men zeer precies weten wat men wil. Konkluderend kan worden gesteld, dat het lidmaatschap van een of meerdere internationale en supranationale organen nooit een geldig alternatief kan vormen voor een eigen buitenlands beleid, en nooit de afwezigheid van zo'n beleid kan verontschuldigen: in de eerste plaats omdat het feitelijke beleid van alle internationale en supranationale organen steeds de wil uitdrukt van de grote mogendheden die er deel van uitmaken, hetzij als dominerende partner, hetzij als onderling rivaliserende tendensen; en in de tweede plaats omdat pogingen een rol te spelen in internationale organen slechts effect sorteren als ze uitgaan van naties met een eigen buitenlands beleid. Een buitenlandse politiek „afstemmen” op internationale, zelfs Europese, organen, of beweren dat een buitenlandse politiek de „steun” aan deze organen en de versterking ervan tot doel heeft, is dus ofwel absurd, want alleen door een eigen buitenlands beleid te bezitten kan men eventueel het beleid van het grotere geheel beïnvloeden, ofwel een leugen, die het feit moet kamoufleren dat men gekapituleerd heeft voor de belangen van een of meerdere grotere mogendheden.

2. Is een kleine natie machteloos in de

wereld? Heeft het nog wel zin dat een kleine natie een buitenlands beleid voert? Het gemakkelijkste antwoord op deze vraag zou zijn, dat een dergelijke vraagstelling het probleem oproept van de bestaansreden zelf van kleine natiën. Als het voor een kleine natie geen zin heeft een eigen buitenlands beleid te voeren, heeft het dan voor zulk een natie nog wél zin een autonoom bestaan te leiden? Voortgaand in dezelfde trant, kan men zich afvragen of het niet beter is een kolonie te zijn dan een onafhankelijke natie. Om kort te gaan: precies dezelfde argumenten die ingeroepen worden om de autonomie van een natie te bepleiten, gelden ter verdediging van een autonoom buitenlands beleid voor die natie, en daarom zijn slechts diegenen konsekwent die ofwel de nationale autonomie als zodanig op de helling zetten, ofwel tegelijkertijd voorstanders zijn van autonomie en van een autonoom buitenlands beleid. In bijkomende orde kan worden geargumenteed dat een fout wordt begaan wanneer men fysieke macht verwacht met de mogelijkheden van een buitenlands beleid. Het ontbreken van divisies maakt het de staat Vatikaanstad niet onmogelijk een zeer geprononceerde eigen rol in de wereld te spelen. Overigens leert zowel de geschiedenis als de actualiteit van elke dag dat kleine natiën wél op een belangrijke manier kunnen participeren aan het wereldgebeuren. Israël is niet machteloos omdat het slechts een bevolking van twee miljoen mensen telt. Naast de grote mogendheden, die verplicht zijn er een buitenlandse politiek op na te houden ter konsolidering en verruiming van hun grootheid, zijn er altijd kleine natiën geweest die door de *persoonlijkheid* van hun buitenlands be-

leid (let wel: persoonlijkheid van het beleid, en niet persoonlijkheid van een toevallig minister) een rol van betekenis speelden op het wereldtoneel. De waarheid is dus precies het tegenovergestelde van wat degenen die in de zwakheid van kleine natiën een ekskuus zoeken voor het ontbreken van een buitenlands beleid, ons zouden willen doen geloven: *het is niét zo, dat kleine natiën de macht missen om een buitenlands beleid te voeren, maar het is wel zo dat kleine natiën juist dóór het voeren van een eigen buitenlands beleid een macht verwerven in de wereld die zij niet op een andere manier kunnen veroveren.*

Op dit punt van de redenering gekomen kan het nuttig zijn het buitenlands beleid van zulke kleine natiën, die in de wereld op een of ander tijdstip een belangrijke rol hebben gespeeld, te analyseren, en zelfs zonder een uitgebreide reeks voorbeelden de revue te laten passeren, komt men dan al zeer spoedig tot de konklusie dat een kleine natie slechts dan meetelt in de wereld als haar buitenlands beleid wordt gevoerd vanuit een positie van *morele onafhankelijkheid*, die meestal maar niet altijd gepaard gaat met ideologische of althans maatschappelijke progressiviteit.

Om elk misverstand te vermijden, moet hier dadelijk worden aan toegevoegd dat het begrip progressiviteit in de ruimst mogelijke betekenis wordt opgevat en niet uitsluitend betrekking heeft op de socialisering van de produktiemiddelen (socialisme). Het is dus bijvoorbeeld van toepassing op de kleine stadstaat Florence, die een eersterangsrol heeft gespeeld in de internationale politiek van het einde der Middeleeuwen. Ook daar ging onafhankelijkheid gepaard met een voor

toenmalige begrippen en verhoudingen indrukwekkende progressiviteit.

Om in de wereld mee te tellen, moet een natie de wereld iets bieden. Dit kan macht zijn, en de vrees die door macht wordt gewekt, maar per definitie gaat dit niet op voor kleine natiën. Echter, er bestaat ook een morele macht, en die kan een kleine natie wél uitoefenen. Zij kan dit zelfs over het algemeen beter en gemakkelijker dan grote mogendheden. Nu leren zowel de geschiedenis als de ervaring dat men de betekenis van morele macht niet mag onderschatten. In een democratie kan een oppositie soms, gewoon door stelselmatig te pleiten voor een eerlijk en rechtvaardig bewind, de regeringspolitiek beslissend beïnvloeden, ook als die oppositie slechts uit een zeer kleine groep mensen bestaat en de grote partijen al de touwtjes van het politieke spel in handen hebben. Een talrijke oppositie daarentegen kan soms te veronachtzamen zijn, gewoon omdat zij geen *morele* tegenmacht vormt voor de regering, maar slechts een alternatieve equipe voor te stellen heeft, tezamen met wat men misschien een alternatieve korrupctie zou kunnen noemen. Ook historisch is het zo, dat vaak genoeg David tegen Goliath is opgestaan en de fysieke macht van de grotere mogendheid heeft getrotseerd. De geschiedenis van het antikolonialisme bijvoorbeeld heeft zich meer afgespeeld in de imperialistische mogendheden zelf dan in de koloniën die voor hun vrijheid streden. Op enkele uitzonderingen na (India en Algerië misschien, Vietnam in ieder geval), hebben koloniën hun onafhankelijkheid verkregen, omdat de koloniserende mogendheid niet langer bereid was haar macht over de kolonie uit te oefenen, en niet omdat de imperiale

overheid tot machtsoverdracht gedwongen werd. Of juist gezegd: zij werd daar wél toe gedwongen, maar om *morele* en niet om militaire of politieke redenen.

Voor grote mogendheden is diplomatie een middel tot politieke machtsuitoefening, maar voor kleine natiën kan diplomatie een middel zijn tot morele machtsvorming. Diplomatie kan een kleine natie in het bezit stellen van een macht die ze zonder deze diplomatie niet kan verkrijgen, maar deze macht ligt dan ook uitsluitend op moreel vlak. Om dat te kunnen, moet een natie echter de wereld moreel iets te bieden hebben. Hierdoor kreeg de Vatikaanse diplomatie een grote betekenis, en om dezelfde reden wordt ook de Zwitserse diplomatie geëerbiedigd, terwijl de jongste tijd de Zweedse diplomatie eveneens een voorname rol wist te spelen.

Konkluzie.

Een kleine natie moet, juist omdat zij klein is, haar souvereiniteit doen eerbiedigen en haar diplomatie in dienst stellen van de verdediging der nationale souvereiniteit, want anders komt haar voortbestaan als natie zelf - of, in het geval van de Nederlandse kultuurgemeenschap in België, haar ontstaan als natie - in gevaar. Een kleine natie die argumenten vindt om geen buitenlands beleid te hoeven voeren, kapituleert als natie en weigert de middelen te zoeken waardoor ook een kleine natie zich in de internationale machtsverhoudingen kan handhaven: zo'n natie verdient niet te bestaan - en heeft geen reden om te ontstaan. Participeert een kleine natie reeds in een groter geheel, of wordt zij door economische nood-

wendigheden en politieke druk tot zulk een medewerking gedwongen, dan is dat een reden te meer om een eigen buitenlands beleid te formuleren, zoniet wordt de kleine natie binnen het groter geheel de speelbal der grotere mogendheden.

Ervaring en geschiedenis leren dat zwakere partners slechts dan in staat zijn hun autonomie te bewaren in een gemeenschap (bijvoorbeeld de wereld) die feitelijk wordt beheerst door de machtsuitoefening van de sterkere deelnemers, als de kleinere partner over *persoonlijkheid* beschikt, die zich kan uiten in een verbeterd onafhankelijkheidsgeest, maar die liefst een combinatie vormt van een soepel respect voor onafhankelijkheid met maatschappelijke progressiviteit in de breedste zin van het woord, omdat alleen de progressiviteit het morele gezag oplevert dat als machtsfaktor kan worden geplaatst tegenover het feitelijke gezag van de grote mogendheden.

Het is dus in het belang van de Nederlandse kultuurgemeenschap in België dat zij haar autonomiestreven gepaard laat gaan met reflectie over het buitenlands beleid dat zij als jonge natie aan het vermolmde Belgische establishment hoopt op te dringen. Slechts in de mate dat zij het buitenlands beleid zal bepalen, zal de

Nederlandse kultuurgemeenschap in België zich als natie weten te affirmeren, en slechts wanneer dit buitenlands beleid haar eigen Nederlandse persoonlijkheid uitdraagt en de morele macht van de progressiviteit bezit, zal de Nederlandse kultuurgemeenschap in België haar autonomie verwerven. Het heeft voor de wereld nauwelijks enige betekenis of de Nederlandse kultuurgemeenschap in België autonoom wordt of niet, en de vraag of hierdoor een groter beïnvloeding van het Belgische buitenlandse beleid door de Nederlandse kultuurgemeenschap mogelijk wordt, heeft voor de wereld al even weinig betekenis. Maar geheel anders wordt dit, als de Nederlandse kultuurgemeenschap in België een *eigen* buitenlands beleid bezit, waardoor deze nieuwe jonge natie de kracht van haar morele persoonlijkheid aan de wereld opdringt. Dan pas wordt de autonomie van de Nederlandse kultuurgemeenschap in België voor de wereld belangrijk, en dan pas krijgt ook voor ons allemaal deze autonomie ineens grote betekenis. Onze souvereiniteit is in zo'n geval geen nationalisme meer, maar een middel om als natie aan het wereldgebeuren te participeren, - de bestaansreden, zo men wil, van een natie.

NOORDSTARFONDS

V.Z.W.

steunt voortdurend het Vlaamse kultuurleven

U kunt hieraan meehelpen
door U te laten verzekeren bij
de Vlaamse verzekeringsmaatschappij

«De Noordstar en Boerhaave»

Groot-Brittanniëlaan 121, 9000 Gent, tel. 09/25.75.15

ter borch's stille erotiek

Het Haagse Mauritshuis schonk ons deze lente de eerste grote tentoonstelling van de zeventiende eeuwse genre- en portretschilder Gerard Ter Borch en daarmee een van de belangrijkste evenementen van het jaar. Eksposities worden in het Mauritshuis slechts sporadisch gehouden, maar behoren dan ook zonder uitzonderingen tot exquise gebeurtenissen, die aan een seizoen ook voor buitenlandse kunstliefhebbers ekstra glans geven. Dat is dit Koninklijk Kabinet van Schilderijen wel aan eigen stand verplicht. Ontstaan uit de kollektie van de Oranje-stadhouders uit de jaren van de republiek, welke tijdens de Franse bezetting naar Parijs werd weggevoerd maar na de val van Napoleon in 1815 terugkeerde, groeide het namelijk ook door schenkingen, legaten en aankopen sindsdien uit tot de tweede kollektie in Nederland, direkt na het Rijksmuseum, wat de Nederlandse en dan speciaal zeventiende eeuwse schilderkunst betreft.

Maar het sporadische wordt toch ook wel voor een belangrijk deel veroorzaakt door ruimtelijke en andere beperkingen van dit overigens fraaie paleisje aan de Vijverhof, dat de befaamde bouwmeester Pieter Post in de eerste helft van de zeventiende eeuw ontwierp voor Johan Maurits van Nassau, bijgenaamd de Braziliaan wegens zijn vermetele maar kortstondige avonturen in dat land, een merkwaardig hoofdstuk uit de geschiedenis der republiek.

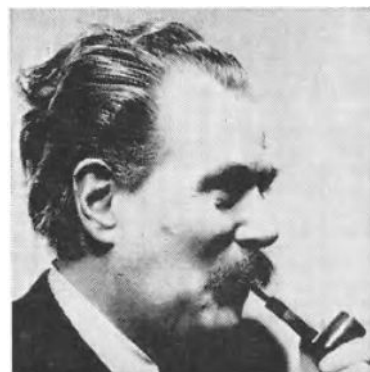
De tentoonstelling heeft ook nog een persoonlijke achtergrond. Zij is namelijk opgedragen aan de nagedachtenis van Dr. Sturla Gudlaugsson, die slechts heel kort, van 1970 tot zijn vroege dood in 1971 directeur van het Mauritshuis is geweest, maar die tegelijk de auteur is van het bes-

drs. hans redeker

Geboren in 1918 te Oudenrijn bij Utrecht. Studeerde aanvankelijk rechten, daarna sociologie, psychologie en kunstgeschiedenis om in de filosofie af te studeren (1936-1949, met oorlogsonderbreking), werkte daarbij afwisselend o.a. als barpianist, kellner en balletbegeleider. Schreef gedichten (*De verwoeste stad* (1944) en *De Tijd in ons hart* (1945), beide illegaal verschenen) en essays *Existentialisme* (1949), *De crisis van het kunstenaarschap* (1951), *Helmuth Plessner, de belichaamde filosofie* - in voorbereiding). Publiceerde verder monografieën over o.a. Erasmus, Rembrandt, Gerrit Benner, Jan Wiegers, Raoul Hynckes en Bram Bogart. Stelde met Harry Kümel de BRT-TV-dokumentaires *Erasmus* en *Waterloo* samen en schreef veel verspreide bijdragen aan tijdschriften, encyclopedieën en TV-dokumentaires.

Is sinds 1949 in Amsterdam werkzaam als auteur en kunstjournalist (NRC-Handelsblad, V.A.R.A., V.P.R.O.).

Adres: Oosterpark 82, Amsterdam 0.

Het Mauritshuis in Den Haag (foto Haagsche Courant).

te en meest recente standaardwerk over Gerard Ter Borch, in 1960 verschenen met een complete catalogue raisonnée. Hij was het, die al direkt bij zijn kort directeurschap het plan had opgevat, in een zo groot mogelijk overzicht de resultaten aanschouwelijk te maken van wat zijn stu-

die en die van anderen tot dusver omtrent de in veel opzichten met raadsels omgeven figuur van de meester uit Zwolle hadden opgeleverd.

Dat plan is nu door zijn opvolger, de jonge H.R. Hoetink, gerealiseerd door uit internationale kollekties ruim zestig schilde-

rijen van de ongeveer driehonderd tot dusver bekende en aan hem toegeschreven werken samen te brengen en dit aan te vullen met tekeningen van hemzelf en zijn familie, dezelfde familie, die deels ook in zijn werk als model zo'n belangrijke rol vervult. En dan komt Gerard Ter Borch te voorschijn, belicht door Gudlaugsson maar ook al weer door nieuwere inzichten, als een van de meest fascinerende schilders, die de zeventiende eeuw in Nederland heeft opgeleverd.

Gerard Ter Borch, die 1617 in Zwolle werd geboren en 1681 in zijn latere woonplaats Deventer stierf, staat kunsthistorisch te boek als maker van uiterst fijne, gedistingeerde en verstilte portretten en als degene, die aan de Nederlandse genreschilderkunst voor het eerst haar klassieke vorm gaf (Gudlaugsson). Waarschijnlijk moeten wij het daaraan wijten, dat hij buiten de kringen van de fijnproevers bij het grote publiek nooit de populariteit heeft verworven van een Steen, Brouwer of Van Ostade, maar ook niet van degenen, die hem in de geest nabij stonden maar als interieurschilders overtroffen, zoals Vermeer en De Hoogh.

Ter Borch, die in een tamelijk voornaam Zwols gezin opgroeide, al schilderde de vader in zijn jeugd en werd er veel aan kunst gedaan, en die ook zelf als een voornaam burger van Deventer stierf, weerspiegelt in zijn kunst het Holland van zijn tijd. Het was niet meer de strijd om eigen vrijheid en zelfstandigheid, niet meer het land van de dynamische burgers en kooplieden, die de wereldzeeën beheersten en een wereldrijk veroverden. Om Gudlaugsson te citeren: „Vanaf het ogenblik dat de zakelijke ondernemingslust aan banden werd gelegd, begonnen

Het glas limonade (circa 1663-'64) door Gerard Ter Borch.

de hogere standen, met hun op weelderigheid afgestemde smaak en hun klassiek getinte cultuur, zich in vergaande mate af te sluiten teneinde hun overgeerfde bezit te consolideren." Burgers waren tot patriciërs geworden, die er een internationale smaak op nahielden. Een gedempte, ingetogen voornaamheid, nog altijd Calvinistisch-moraliserend, beheerste de zeden en ging vandaar over in een schilderkunst als waarvan Ter Borch de meest specifieke en subtiële vertolker mag heten.

Het geldt voor zijn schilderwijze, als het verrukkelijke samenspel van een verfijnd kolorisme met het „kleurloze" van grijze en donkere fonds. Het geldt voor de inge-

De scharensleep (circa 1653) door Gerard Ter Borch.

togen, verstilde wijze, waarop hij zijn subjecten portretteert en waarop zij in de ruimte worden geplaatst door een uiterste eenvoud in de behandeling van het interieur, een van de kenmerken overigens, waarmee hij zich zowel van vorigen, van tijdgenoten als van lateren onderscheidt. Ter Borch is in veel opzichten een zelfstandige gestalte geweest in de verwerking van de vele invloeden, die ook hij onderging. Maar het geldt tenslotte niet minder voor de eigen wijze, waarop hij juist als genre-schilder de traditie voortzette van de „emblematische”, allegorische, symbolische toespelingen, waarvan heel deze schilderkunst was vervuld, maar waarvan de toen voor ieder verstaanbare taal in later eeuwen gestorven was.

Hoewel de puur pikturale kwaliteiten voor velen nog steeds de hoofdzaak zullen uitmaken van wat deze tentoonstelling hun aan genot schenkt, is er juist in de jongste tijd, van de kunstgeschiedenis uit, weer een heel nieuw zicht ontstaan op aspecten, die voor de zeventiende eeuw zelf even essentieel waren. Het zijn auteurs als de zo jong overleden Utrechtse kunsthistoricus Emmens, die weer de ogen openden voor het feit, dat de taal van de schilderkunst in die eeuw van de barok een allegorische was, neergelegd in een emblematiek, welke ieder in boekjes kon lezen maar die door de schilder uit het woord - spreuk, metafoor, vermaning - weer in zijn taal werd omgezet.

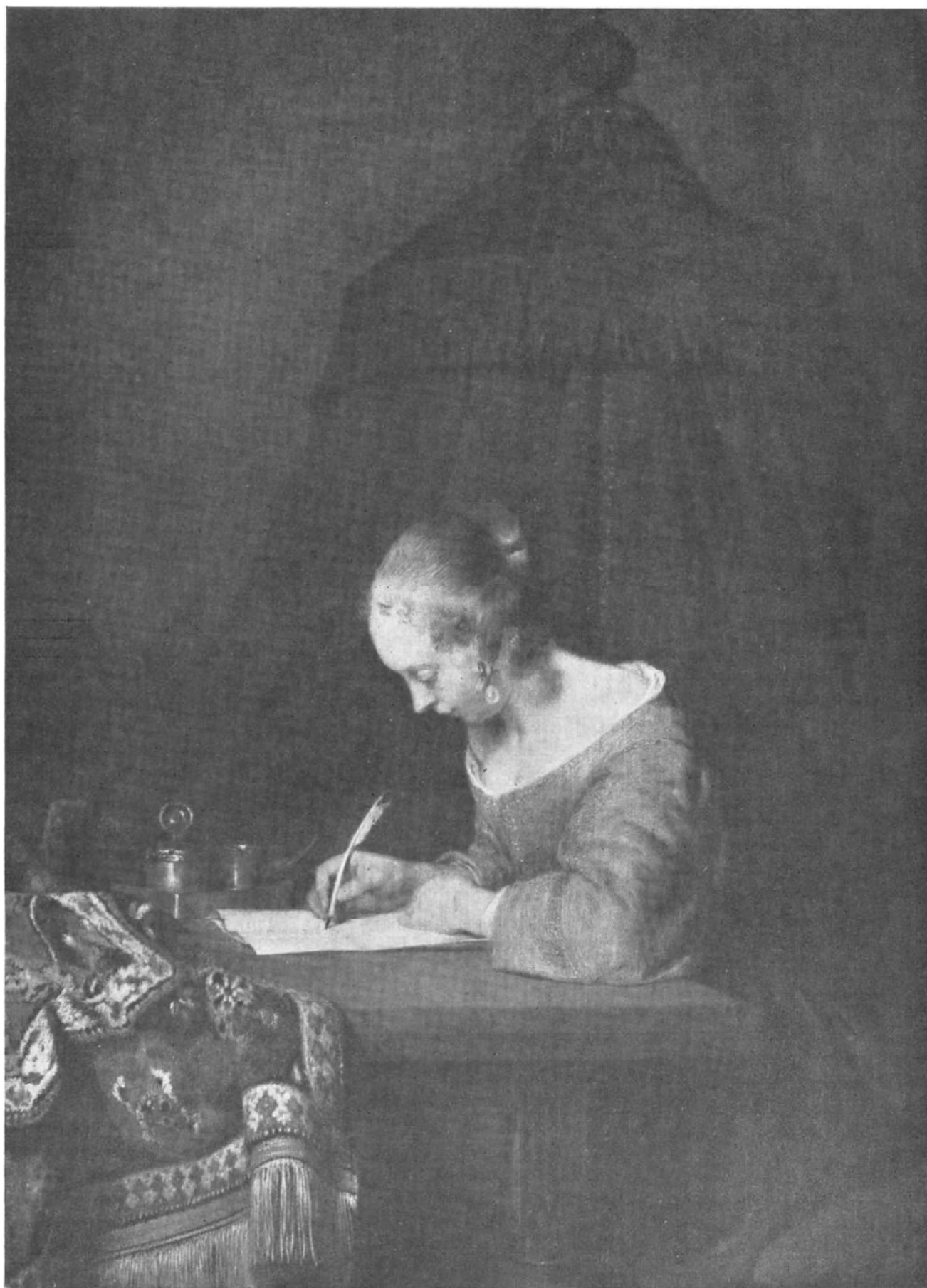
Alle objecten konden daarin hun betekenis hebben, alle gebaren of houdingen, alle kompositorische rangschikkingen tussen personen onderling of tussen hen en de voorwerpen. En in heel veel gevallen hadden deze symbolieken in een tijd, waarin het erotische zelfs in onze calvinistische kontreien veel openhartiger was

dan in latere preutse eeuwen, een uitgesproken erotisch karakter. In heel de dubbelzinnigheid van moraal en erotiek konden erotische toespelingen een moraliserende betekenis hebben maar het omgekeerde kon evengoed de attractie van

Portret van zijn echtgenote, Anna van Ruytenburgh (1646) door Gerard Ter Borch.

het schilderij uitmaken: een moraliserende symboliek, die zelf weer als dubbele bodem de glimlach voor goede verstaanders van een erotische toespeling verkrijgt. En op dat gebied behoort Ter Borch tot de grote meesters en ware specialisten. De ingebouwde frappe is nooit te grof,

De brielschrijfster (circa 1655) door Gerard Ter Borch.

nooit te ondubbelzinnig. Wanneer het zo- als in veel gevallen om bordeelscènes gaat, dan spelen zij zich af in een voorna- me sfeer, zodat latere eeuwen, doof ge- worden voor deze taal, er hoogst onschul- dige gebeurtenissen in een voornaam ge- zin in konden zien. Tot op heden heet een van TerBorch's interessantste bordeelscè- nes „Vaderlijke vermaning”, waartoe men dan ook het muntstuk in de handen van die vader moest overschilderen, staat een andere bekend als „Het glas limonade”, en is „De onwelkome boodschap”, welke een trompetter aan zijn officier komt brengen, die hij in een intieme verhouding met een schone dame aantreft, iets dat weinig met het militaire maar alles met het seksuele te maken heeft.

Het ritselt op deze tentoonstelling van dergelijke stichtelijk-onstichtelijke en vaak voor meerdere interpretaties open blijvende toespelingen voor de goede ver- staander, die wij niet meer zijn maar aan de hand van de katalogus weer kunnen worden. En wanneer alle brieven van brieflezende of briefschrijvende dames en heren in die tijd zonder twijfel liefdesbrie- ven waren, dan is dat ook het geval bij het in zwarte rouw geklede mooie weeuw- tje. En wanneer er door dames veel mu- ziek wordt gemaakt, dan is het ware in- strument elders te zoeken.

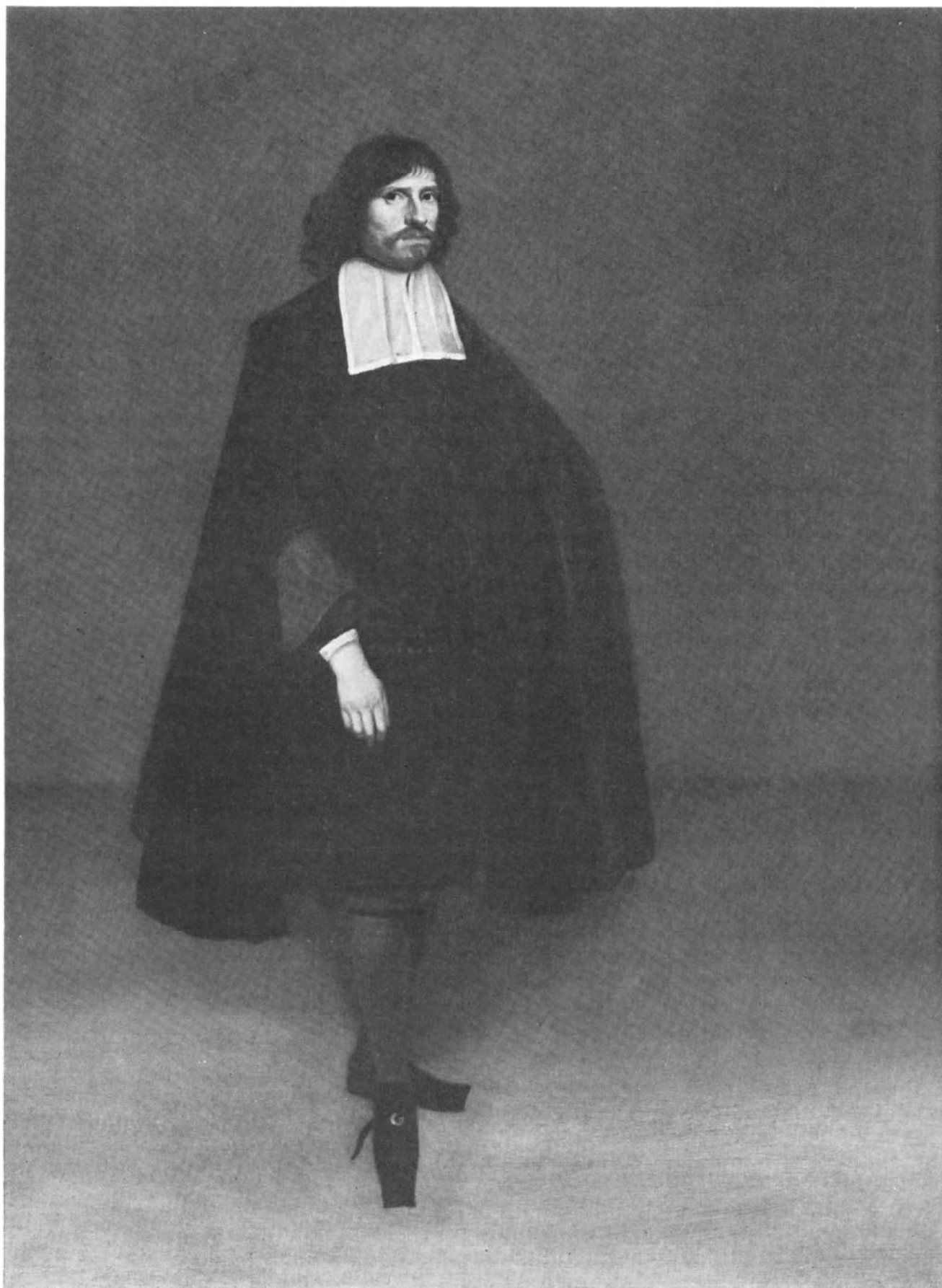
Als portrettist van Nederlandse patriciërs en regenten, met wie hij min of meer als gelijke kon verkeren, en van wie hij al tamelijk jong ook ver buiten zijn eigen ge- west en onder hoge Amsterdamse kringen opdrachten ontving, ontsproot voor hem daaruit een relatie, die voor zijn verdere loopbaan van grote invloed is geweest maar waardoor hij aan de Nederlandse schilderkunst van zijn tijd ook een uniek dokument heeft kunnen meegeven. Wan-

neer hij na zijn studietijd in Amsterdam, vervolgens in Haarlem (Pieter Molijn) en ten slotte Londen (zijn oom, de graveur Robert van Voerst) en na jarenlange rei- zen naar Italië en hoogstwaarschijnlijk Spanje tussen 1640 en 1645 in Haarlem en

Portret van Adriaan Pauw (1646) door Gerard Ter Borch.

Amsterdam werkt, krijgt hij in de laatstge- noemde stad contact met de leidende fa- milies zoals Six, De Graeff, Pancras, Bi- cker en Pauw. En het was Adriaen Pauw, na 1631 raadspensionaris van Holland en voor de Republiek de man van buitenland- se zaken, als gezant aangewezen voor de

Portret van een heer, ten voeten uit (circa 1675) door Gerard Ter Borch.

onderhandelingen in Münster, welke tot de bekende Vrede van Münster zouden leiden, het einde van de oorlog tussen Spanje en de Republiek, van wie hij de uitnodiging ontving, de Hollandse vertegenwoordiging naar Münster te begeleiden.

In die Münsterse jaren, die tot 1648 duren, krijgt Ter Borch de kans van zijn leven, door de vele aanzienlijken daar aanwezig. Naast portretten van onder meer Pauw en diens vrouw zelf (nog steeds in de kollektie van de erven-Pauw aanwezig) schildert hij er de Aankomst van Adriaen Pauw in Münster, met het stadssilhouet op de achtergrond, maar vooral ook belangrijk als het symbool, dat voor het eerst een afgevaardigde van de republiek als gezant van een soevereine, vrije staat wordt ontvangen.

Maar het stuk waar het hier om gaat is het schilderij, bekend als „*Het sluiten van het Verdrag van Münster*”, dat eigenlijk „de Beëdiging...” moet heten. Het is het enige schilderij uit de hele Hollandse kunst, waarin een historische gebeurtenis door een schilder wordt vastgelegd op de wijze van een hedendaagse foto-journalist, als was hij er zelf bij aanwezig en niet als vrije rekonstruktie. Ter Borch was er dan ook zelf bij aanwezig, en als pikant detail gekleed als een Spaanse hoveling. Hij was immers intussen tot de hofhouding toegetreden van de Spaanse gezant, de graaf de Peneranda. Hoewel het vergeleken met de afmetingen van de Nachtwacht, slechts enkele jaren eerder ontstaan, een heel klein schilderij mocht heten, tekent het de situatie van Ter Borch, dat hij er de veelvoud van diens prijs voor bedong.

Het is na de Vrede van Münster maar

vooral ook na zijn vestiging, 1654, in Deventer, dat zijn grote tijd als genre-schilder begint. En daarin vinden wij dan vooral telkens als model zijn familie terug, vooral zijn beide halfzusjes Gesina en Catharina, minder zijn halfbroers Harmen en Mozes, de jongste, die twee en twintig jaar oud in 1667 in de zeeslag bij Harwich sneuvelde. Zij zijn het, Gesina vooral, de ongetrouwd gebleven zuster die ook zelf tekende en dichtte, die wij telkens mooi uitgedost zien optreden in de vermommingen der erotische toespelingen, als was het in de familie Ter Borch een soort vrolijk gezelschapsspel.

Maar wij weten van het gezinsleven van de familie Ter Borch meer, zoveel dat men gerust kan stellen „dat wij over geen andere kunstenaarsfamilie uit de zeventiende eeuw zo goed zijn ingelicht als over de familie Ter Borch” (Hoetink). Het is namelijk een uniek feit, dat de atelier-nalatenschap van de familie Ter Borch meer dan twee eeuwen lang in Zwolle bewaard is gebleven, waarbij meer dan twaalfhonderd tekeningen, albums en een schetsboek, alles het werk van Gerard Ter Borch, zijn gelijknamige vader, Gesina, Harmen en Mozes. De hele verzameling werd bij toeval in 1882 door de bekende Nederlandse kunstkenner Bredius ontdekt en een jaar later gepubliceerd. Drie jaar later wordt dan de kollektie, op enkele bladen na, in haar geheel door het Rijksprentenkabinet op een veiling verworven.

Een ruime greep uit de meest markante en saillante bladen en albums zijn voor deze tentoonstelling afgestaan. En omdat vooral Gesina heel levendig het doen en laten van de levenslustige familie in tekeningen vastlegde en deels bekomentarieerde, vormt de speciale ruimte, aan te